

بررسی انتقادات حکیم خواجهویی

درباره نظریه وحدت وجود عرفانی

محمود صیدی^(۱)

محمدجواد پاشایی^(۲)

چکیده

کلیدواژگان: عرفان نظری، وحدت وجود، واجب الوجود، استدلال عقلانی، مغالطه، حکیم خواجهویی.

«وحدت وجود» بعنوان اساس و بنیان عرفان نظری، در طول تاریخ تفکر اسلامی همواره محل بحثهای فراوانی میان اندیشمندان بوده است. ملا اسماعیل خواجهویی، از متفکران و متکلمان عصر صفویه و دوران بعد از ملا صدر است که به نقادی این نظریه پرداخته و آن را از جهات گوناگون بچالش کشیده است. خواجهویی بر اساس تباین وجودی واجب الوجود با موجودات ممکن، وجود مطلق نبودن واجب الوجود، اقامه نشدن استدلال عقلانی در اثبات وحدت وجود و نارسایی استدلالهای برخی از عارفان و متصوفان در اثبات وحدت وجود، این نظریه را نامقبول و نادرست میدانند. اما در پژوهش حاضر بیان شده که انتقادات خواجهویی ناشی از مغالطه و خلط میان معانی مختلف اصطلاحات علوم فلسفه و کلام با عرفان نظری است؛ هر چند که در برخی موارد - مانند اقامه نشدن استدلال عقلانی از سوی عارفان در اثبات وحدت وجود - انتقاد او صحیح بنظر میرسد.

مقدمه

وجود برخی اختلافات در برداشت از آیات قرآن کریم، سبب بوجود آمدن جریانهای فکری گوناگون در تبیین و تفسیر عقلانی آیات میان متفکران و اندیشمندان مسلمان شد؛ بگونه‌یی که مکاتب مختلف فلسفی، کلامی و عرفانی هر یک با نگرش خاص خود به مسائل مختلف الهیاتی در عالم اسلام پرداختند و همین امر سبب پیدایش دیدگاهها و رویکردهای گوناگون میان آنها شد. از دیدگاه ادیان الهی، بویژه اسلام و طبق آیات قرآنی^۱، خداوند خالق همه موجودات است و همه موجودات نیازمند و محتاج او هستند. ولی مسئله اصلی، تبیین چگونگی ارتباط و نیازمندی مخلوقات به خالق هستی بخش است. غالب متکلمان، نظریه حدوث زمانی عالم و اکثر فلاسفه

(۱). استادیار گروه فلسفه دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول)؛ m.saidiy@gmail.com

(۲). استادیار گروه فلسفه دانشگاه شاهد، تهران، ایران؛ mjpushaei@shahed.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۷ تاریخ تأیید: ۱۴۰۰/۴/۲۶ نوع مقاله: پژوهشی

DOR: 20.1001.1.15600874.1400.27.1.3.9